

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

GÜNEY-DOĞU AVRUPA
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

8-9

1979 - 1980

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
1980

1253 mâlî yılına âid
SARAYBOSNA GÜMRÜK DEFTERİ*

Mübahat S. KÜTÜKOĞLU

Osmanlı gümrükleri, Tanzimata kadar *emânet* veya *iltizam* usullerinden biriyle idare edilirdi. İltizama verilecek bir gümrüğün iltizam bedelinin tesbiti için bir veya birkaç yıl emânet yoluyla idare edilmesi ise usuldendi. İltizamla idare edilen gümrüklerde, gelirin iltizam bedelinin altına düşmesine sebep olan harb seneleri gibi olağanüstü zamanlarda yine emânete dönüldüğü de görülürdü.

Tatbikatta başarı sağlanamayıp birkaç sene sonra eski sisteme dönme yoluna gidilmesine rağmen Tanzimatta iltizam usûlünün kaldırıldığı ve bütün gümrüklerin Mâliye Hazinesine bağlandığı mâlûmdur.

İşte, tanıtılacak olan Saraybosna gümrük defteri, bu devrenin arefesinde tutulmuş ve 7 ay 11 günlük bir devreyi¹ içine alan nefsi Saraybosna ve Bosna Eyaletinin diğer kazalarındaki gümrüklerin gelirlerini ihtivâ etmektedir.

Saraybosna Gümrük Defteri, Başbakanlık Arşivi, Mâliyeden Mü-

* Bu yazı, III. Milletlerarası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tetkikleri Symposiumu (Sarajevo)'na (18-22 Eylül 1978) sunulan bildirinin geliştirilmiş şeklidir.

1. 23 Temmuz - 28 Şubat 1253 (4 Ağustos 1838 - 13 Mart 1839). Defterde, bir ay, 30 gün kabul edilmiş; 31 çeken temmuz, ağustos, ekim, aralık, ocak ayları fazlalığından (5 gün) 28 çeken şubat eksikliği (2 gün) çıkarılıp, 23-30 Temmuz arasındaki 8 güne eklenerek 11 gün bulunmuş ve defter, bu mantıkla 7 ay 11 günlük kabul edilmiştir.

devver defterler içinde 19673 nr. ile kayıtlı, 24x73 cm. eb'adında 69 sahifeden ibârettir. Ancak, o serideki defterlerin birçoğu gibi vaktiyle muhafaza edildikleri yerin müsâid şartları hâiz olmaması dolayısıyla, bilhassa ilk sahifelerin bazı kısımları çürüyüp kopmuştur.

Defterin ilk 42 sahifesi *Nefs-i Saraybosna* gümrüğüne ayrılmış olup gelen-giden mallar bir arada olarak gün gün kayd edilmiş ve her günün sonunda o güne âid gümrük hâsılatı verilmiştir. Mallar kayd edilirken şöyle bir usul kullanılmıştır: Önce tüccarın hangi şehirden olduğu, adı ve malı götürdüğü veya getirdiği yer; sonra malın mikdarı -kıyye, aded, torba gibi-, kıymeti ve nihayet alınan gümrük -kuruş ve para olarak-

Ancak, tüccarın adı hemen daima tek yazılmıştır. Saraylı Ahmed, Varoşlu Hasan veya İhlivneli Kosta zımmî yahud Travnikli Salamon yahudi gibi. İsmi yanına pek nadir olarak bir Hacı, Ağa veya Bey eklenmiştir. Baba adı veya lâkabın bulunmayışı bir şehirde kaç tüccarın ticârî faaliyeti yürüttüğü ve hangi tüccarın, en çok nerelerle ticaret yaptığının tesbitini imkânsız hale getirmektedir. Buna mukabil, gayr-i müslim olan tüccarın yanında *zımmî* veya *yahudi* olduğunun kayd edilmesi Saraybosna ticaretinde müslim ve gayr-i müslim tüccarın ticarete ne oranda iştirak ettikleri, en çok ne gibi malların ticaretini yaptıkları ve hangi grubun hangi bölgedeki ticaretinin daha kesif olduğunu ortaya koymaktadır.

Meselâ gümrükten geçen malları, tüccar sayısı bakımından sıralarsak müslüman tüccar, Avusturya ile yapılan ticaret hariç, hemen daima ilk sırayı almaktadır. Buna rağmen ödenen gümrük resmi bakımından hristiyan tüccar genellikle önde gelmektedir. Zirâ, müslüman tüccar daha az miktarda mal getirdiği gibi, getirdiği malın kıymeti de düşük olmaktadır. Ayrıca müslümanlarla gayr-i müslimlerin ödedikleri gümrük resmi de farklıdır. Müslümanlardan % 4, gayr-i müslimlerden % 5 oranında resim alınmaktadır. Sayısı pek az olan Avusturyalı tüccar ise, kapitülasyonlar gereğince, sadece % 3 resim ödemektedir. Bu gibi tüccarın getirdiği maldan alınan gümrük resminin yanında genellikle % 3 alındığına işâret olunmuştur. Müstakil Sırp Prensliği tüccarı ise -ki «Sırp Kosta zımmî Sırppluya veya Sırppludan» şeklinde kayd olunmuştur- diğer gayr-i müslim tüccar gibi % 5 resim ödemektedir.

Tüccar adından sonra «Nemçe'ye», «Varoş'a» vs. yazıldığı takdirde Saray'dan buralara götürüldüğü, «Nemçe'den», «Rumeli'den» vs. yazıldığı takdirde bu bölgelerden Saray'a getirildiği anlaşılmaktadır. Bir de tüccarın hangi şehirden olduğu belirtildiği halde malın, sadece Saray'a geldiği veya Saray'dan gittiğine işâret olunmuştur. Böyle haller oldukça

fazladır. Bu gibi kayıtlarda en kuvvetli ihtimal tüccarın kendi şehrine götürmesi veya oradan getirmesidir. Ancak Saraylı tüccarın Saray'a getirdiğine işaret olunan mallarla -az da olsa- nereden geldiği veya nereye gittiği kayd edilmemiş mallarda, yanında sadece *کتوردیکی* şeklinde bir kayıt olması ve hem *getirdiği*, hem de *götürdüğü* kelimelerinin defterde aynı şekilde yazılmış bulunması bu malların gelen-gidenden hangisi içine gireceğinde tereddüd doğurmaktadır. Zira, aynı cinsten malın gümrükten hem girdiği, hem de çıktığı nâdir hallerden değildir. Bu yüzden, bu gibiler döküm yapılırken değerlendirilememiştir.

Bazı yerlerle yapılan ticarete müslim ve gayr-i müslim tüccar bir arada faaliyette bulundukları halde bazılarında bir grubun hâkimiyeti açıkça görülmektedir. Varoş'la yapılan ticaret hemen tamamen müslüman tüccarın elindedir. Yedi ay içinde Varoş'tan Saray'a getirildiğini tesbit edebildiğimiz 107 kalem maldan sadece biri hristiyan tüccara âiddir. Avusturya ile olan ticarete ise başta hristiyanlar gelmekte, onu yahudi tüccar takip etmektedir. Avusturya'dan yapılan idhalâtta 371 kalem-den sadece ikisi müslüman tüccar malıdır.

Avusturya ile yapılan ticaretteki belli-başlı mallara gelince: Çuka basma, çit, bez, şeytan bezi, fes, pamuk, pamuk ipliği, kurşun, hurdavat, kahve, şeker, pirinç, zeytinyağı, sabun, hatta İzmir razakı üzümü idhal edilen malların başında yer almaktadır. İhrac malları ise, kuzu derisi, ipek, meşin, sarac malı, balmumu, yapağı gibi maddelerdir.

Bu tarzda hergün gümrükten geçen mallar, tarih ve haftanın hangi günü de olduğu belirtmek üzere ve her günün sonunda o güne âid toplam yapılarak kayd edilmiş, ay sonunda ise aylık yekûn verilmiştir. Toplamlar, sonra tekrar gözden geçirilmiş ve doğrulara *sah* çekilmiş, eksik veya fazlalık bulunanlar ise ekseriya kırmızı mürekkeble fazlaların yanına « ج » (=zâid), eksiklerin yanına ise « ن » (=noksan) harfleri konularak miktarları belirtilmiştir.

Ayrıca her ay bu gayr-i sâfi hasılatın gümrük memur, muhammin, kolcu, kantarcı, hademe vs. vazifelilerinin aylık ve maaşları tutarı olan miktar çıkarıldıktan sonra sâfi hâsılat da kayd edilmiştir. Temmuz ayı hâriç diğer aylar bu miktar 3250 kuruştur.

Tahsil edilen gümrük resimlerinin günlük tutarları arasında -hatta aynı ay içinde dahi- büyük farklar olduğu halde aylık hâsılat miktarları oldukça yakındır. En düşük ay 52 409 kuruş ile Eylül, en yüksek ise

57 189 kuruş ile Kasımdır. Kış aylarında -Aralık, Ocak, Şubat- ticaret hacminde bâriz bir azalma olduğu da söylenemez.

Yedi aylık gümrük gelirinin ortalaması alınırsa aylık gayr-i sâfi hâsılat 55 110,8 bulunur ki buna göre senelik hâsılatın 661 329,5 kuruş olması icab eder.

Saraybosna'ya, cıvardan gelip giden malların gümrükleri burada alındıktan başka bir de İstanbul, Edirne ve Selânik gümrüklerinde mutad resimlerini ödeyip ellerine tezkire verilmiş olanlardan Saray'a geldiklerinde, getirdikleri emtia ve eşyadan yük başına, eskisi gibi muayyen bir resim alınmakta devam olunmuştur ki 23 Temmuz - 28 Şubat 1253 tarihleri arasında bu rüsumatın 6421,5 kuruşa olduğu defterde ayrıca kayd edilmiştir.

Esas gümrük nefsi Saraybosna'da olmakla beraber, gerek Avusturya ile Sava, Drina veya karadan, gerekse diğer şehirler arasında Saray'dan geçmeksizin yapılan ticarete alınacak resimlerin toplanması için bazı merkezlerde gümrük memurları vazifelendirilmiştir.

Saraybosna'da gümrük bulunan kazalar ve bu kazalarda resim tahsil edilen yerler defterde şöyle sıralanmıştır.

İhlivne kazası : İlk olarak nefsi İhlivne'nin gümrük hâsılatı, sonra sırasıyla Grahova nâhiyesinde Grab'da ve Prolog'da pazartesi ve perşembe; Yakova'da salı, cuma olmak üzere haftada iki defa, Brusa'da ve nefsi İhlivne'de yalnız pazar günleri kurulan pazarlarda hayvanat ve hububattan alınan mürûriye resmi hâsılatı -Brusa hariç- pazar kurulan her güne âid hâsılat belirtilmek üzere, ay ay kayd edilmiştir. Brusa'da ise sadece aylık yekûnlar verilmiştir. Yalnız bu pazarlar, ilki cemâziyelevvelin 15'inden sonuna kadar olmak, diğerleri birer aylık bulunmak üzere hicrî senenin ayları esas alınarak tertiplenmiştir. İhlivne gümrüğü ise yine rûmî ay esasına göredir.

Resim alınan mallara gelince: Sığır, koyun, kuzu, at, eşek, domuz gibi hayvanatla hububat ve meyve, rakı, şarab, tütün, sirke, katran ve demirdir. Yalnız bu malların hepsi bütün pazarlarda görülmemektedir. Ayrıca bazı mallardan alınan mürûriye resimlerinde yer yer ve zaman zaman değişiklikler göze çarpmaktadır. Meselâ hububat mürûriyesi Grab ve İhlivne'de yük başına 1 kuruş, Prolog ve Brusa'da 3 kuruş, Yakova'da cemâziyelâhır ve receb aylarında 65 para, şa'bandan itibaren 104 para-dır. Grab pazarlarında ise Avusturya'ya gidip gelen hububat ve koyundan alınan resimlerle diğer kazalardan gelenlerden alınanlar arasında

Avusturya lehine fark vardır. (koyun : Avusturya 65 para, diğerleri 1,5 kuruş; hububat : Avusturya 1 kuruş, diğerleri 2,5-3 kuruş).

İhlivne kazasında gümrük ile mürûriyeler ayrı ayrı kayd edildiği halde diğer kazalarda bir arada verilmiştir.

İkinci sırayı *Yenipazar* kazası almaktadır. Nefs-i Yenipazar'dan başka Mitrovica, Senica palangalarıyla Yenivaroş kasabası ve Yavor'da tahsil edilen gümrük ve mürûriye resimleri günler verilmeden aylık olarak işlenmiş ve her ayın sonunda toplam yapılarak maaş vs. masraflar çıktıktan sonra yine sâfi hâsılat gösterilmiştir.

3. ve 4. sırayı alan *Derbend* ve *Bijeljina* kazalarında gümrük tahsil edilen yerler Brod ve Drina kenarındaki Rača iskeleleridir.

Daha sonra *Gračanica* kazasında Sava üzerindeki iskeleler, *Memlehateyn* (=Tuzla) kazasına bağlı Brčko ve Srebrinica kazasında Drina kenarındaki Doboj iskeleleri hâsılatı yine aynı şekilde kayd edilmiştir. Bu kazalardan bilhassa Gračanica ve Bijeljina'dan Avusturya'ya en fazla ihrac edilen domuzdur. Srebrinica ve Bijeljina'nın Sırbistan'la da ticareti çoktur ve koyun, karasığır gibi canlı hayvanlarla zahire, rakı ve şarab idhalâtın başında gelir.

Son kaza olan Drina üzerindeki *İzvornik* ise işlek bir yer olmamakla beraber iskelesi bulunması dolayısıyla bir memur gönderildiği, fakat bu memur tarafından 40 gün idare edildikten sonra hasılatının memurun maaşına dahi yetmeyeceği anlaşıldığından aylık 250 kuruşdan «her vech-i maktu» İzvornikli mütesellim mîr-i mîrandan Mahmud Paşa'ya ihale edildiğine işaret olunmuştur.

Gelir kısmının sonunda aylık maaş vs. masraflar çıktıktan sonraki 7 ay 11 günlük 581 786,5 kuruş safi gelir kayd edilmiştir. Ancak 1253 mâlî yılı için yük başına gümrük alınmak üzere Saraybosna gümrüğü mukataaya verilmiş olduğundan 23 Temmuza kadar geçmiş olan 4 ay 24 günlük mukataat ve mürûriyeler bedeli ile valiler ve Mansure redifi hissesi olan 108 351 kuruş çıkarıldıktan sonra bakıyye 473 435 kuruş kaldığı Saraybosna kadısı Sâlim Efendi-zâde Es-seyyid Mustafa Efendi tarafından mührü basılarak tasdik edilmiştir. Mütâakıb 69. sahifede ise bu 108 351 kuruşun hesabı yapılmıştır.

Mukataa hesapları üç grupta toplanmıştır.

1. Mansure Hazinesince zabt edilmiş ve sahipleri uhdelerinde olan nefsi Saraybosna'da Rumeli ve Avusturya'ya gidip gelen eşyadan yük başına alınan mukataat ve (redif) mürettebatı

a) Resm-i şem'i asel, çuka, cild-i gâv, sahtiyan, meşin, yapığı, kösele ve çeşidli emtia ve eşya mukataatından Mansure Hazinesi hissesi	5 411 krş
b) Bu mukataadan Behcet, Râmiz ve Edib Beyler hisseleri	7 500
c) Musa Safvet Efendi hissesi	5 000
d) Üçüncü Tab'i Kadın hissesi	4 000
e) Mansure Hazinesi cild-i erneb mukataası bedeli	6 400
f) Travnikli Naim Efendi uhdesinde olan Saraybosna gümrüğü kitabeti bedeli	1 000
g) Mukataanın hâsılat fazlasından olmak üzere Bosna'dan müretteb Mansure redifi masraflarına tahsis edilen	30 000
h) Semere-i vülât-ı Bosna	15 689
	75 000
Mukataanın 23 Temmuz'a kadar mültezimi tarafından idare edilmiş olan 4 ay 24 günlük bedeli	— 30 010
	44 990

2. Mansure Hazinesinden zabt edilmiş, sahipleri uhdelerindeki mukataat ve zeâmetten yük başına resim alınan mukataat, zeâmet ve redif mürettebatı

a) Rub'ı altın mukataası	1 000 krş
b) Split gümrüğü ve İhlivne mumhânesi mukataasından Hersek mutasarrıfı Ali Paşa ile ortakları uhdelerinde olan 15 sehim hisse bedeli	22 500
c) Behcet, Râmiz, Edib Beylerin dört sehim hisseleri	6 000
d) Travnikli Hasan Paşa-zâde Ahmed ve Mehmed Beyler uhdelerindeki beş sehim hisse bedeli	7 500
e) Kilis Sancağı Süvâri Alayı miralay Süleyman Bey ve ortakları uhdelerinde olan Dam (Damjan ?) mürüyesi zeâmeti bedeli	8 100
f) Bosna redifi masrafları tertibinden İhlivne bac-ı bazar rüsûmu	20 000
g) Bosna redifi masrafları tertibinden Ostrovica-i Atik ve Grahova palangası Ağalığı	2 000

TABLO I

NEFS-I SARAYBOSNA GÜMRÜK GELİRİ

(23 Temmuz - 28 Şubat 1253)

		Temmuz			Ağustos			Eylül			Ekim			Kasım			Aralık			Ocak			Şubat		
		t.s.	güm.res.		t.s.	güm.res.		t.s.	güm.res.		t.s.	güm.res.		t.s.	güm.res.		t.s.	güm.res.		t.s.	güm.res.		t.s.	güm.res.	
		kuruş	para		kuruş	para		kuruş	para		kuruş	para		kuruş	para		kuruş	para		kuruş	para		kuruş	para	
Saray'dan	m.	20	1.094		92	5.238	20	86	7.167		63	9.121		104	17.756		71	5.147	20	99	14.210	20	91	15.637	20
Diğer Osmanlı	h.	8	1.990	20	54	3.655		65	8.620		52	9.435	20	69	14.276	10	41	5.917		53	10.180		48	14.318	10
şehirlerine	y.	1	40		7	224		2	97	20	7	709		13	3.333		3	501		3	226		3	464	20
	toplam	29	3.124	20	153	9.117	20	153	15.884	20	122	19.265	20	186	35.365	10	115	11.565	20	155	24.616	20	142	30.420	10
Avusturya'ya	h.	5	1.910		19	7.813		8	2.007	20				5	2.120		16	3.745	10	7	3.169	20	1	150	
	y.	—	—		—	—		—	—		—	—		—	—		1	130		—	—		—	—	
	a.	—	—		—	—		—	—		—	—		—	—		—	—		113	—		—	—	
Toplam		34	5.034	20	172	16.930	20	161	17.892		122	19.265	20	191	37.485	10	132	15.440	20	162	27.899		143	30.570	10
Saray'a	m.	—	—		—	—		—	—		—	—		1	29		—	—		1	80		—	—	
	h.	13	4.065	20	42	10.992		43	8.399		39	11.160		17	4.128		28	12.233	20	23	5.622	20	12	3.726	20
Avusturya'dan	y.	1	1.000		28	8.146		27	9.409		28	7.882	20	5	1.372	20	20	7.999	20	23	9.394	20	20	6.811	20
	a.	—	—		—	—		—	—		—	—		—	—		—	—		—	—		2	195	
	toplam	14	5.065	20	70	19.138		70	17.808		67	19.042	20	23	5.529	20	48	20.233		47	15.097		34	10.733	
	m.	—	—		28	1.459		22	1.261	20	15	1.027		8	507		22	3.466		9	700	20	2	78	
Varoş'tan	h.	—	—		—	—		—	—		—	—		—	—		1	40		—	—		—	—	
	toplam	—	—		28	1.459		22	1.261	20	15	1.027		8	507		23	3.506		9	700	20	2	78	
	m.	9	1.151	20	22	1.405		24	1.289	20	11	2.780		5	1.436		7	4.333		4	551		2	2.323	
Rumeli'den	h.	1	110		8	591	20	5	442	20	2	969		1	47		3	980		—	—		—	—	
	y.	—	—		1	1.000		—	—		—	—		—	—		—	—		—	—		—	—	
	toplam	1.261	20		2.996	20		6.732			3.749			1.483			5.313			551			2.323		
	m.	7	138		45	2.006		38	1.150		28	1.361	20	24	1.116	20	43	4.502		44	4.722	20	26	1.546	
Diğer şehirlerden	h.	5	1.523		41	2.489		50	3.555		24	2.732		20	2.906		20	3.775		37	5.363	20	34	7.541	
	y.	—	—		2	65	20	3	92	20	—	—		—	—		1	25		—	—		2	368	
	toplam	1.161			4.560	20		4.797	20		4.093	20		4.022	20		8.302			10.086			9.455		
Toplam		35	7.988		218	28.169		212	30.599		147	27.912		82	11.824		145	37.354		141	26.434	20	100	22.589	
Gelen-Giden Toplamı (Tesbit edilebilen)		69	13.022	20	390	45.099	20	373	48.491		269	47.177	20	273	49.309		277	52.794	20	303	54.333	20	243	53.159	
(Defterde kaydedilen)		18.576	20		53.851	20		52.409			56.178	20		57.189			55.793	20		54.860			55.494		

h) Dam mürûriyesi zeâmetinin hâsılat fazlası olmak üzere Bosna'dan müretteb Mansure redifi masrafına tahsis edilen 10 000

i) Semere-i vülât-ı Bosna 17 500

94 600

Mukataat ve tertibatın mültezimi tarafından idare edilen 4 ay 24 günlük bedeli — 37 839

56 761

3. İzvornik ve tevâbii gümrüğü ve Brod mumhânesi mürûriyesi mukataası İzvornik mütesellimi Mahmud Paşa ve ortakları uhdelerinde olup senelik hâsılat 11 000

4 ay 24 günlük bedeli — 4 400

6 600

Cem'an yekûn 180 600

23 Temmuz kadarki hâsılat — 72 249

Mukataat ve redif mürettebatı olarak 7 ay 11 günlük gümrük hâsılatından ayrılan 108 351

Görülüyor ki, tarife defterine göre alınan gümrük resmi tutarı, eski sisteme nazaran hazineye hayli gelir sağlamaktadır.

Bu gelirin ne şekilde dağıldığını tesbit bakımından defterdeki bilgiler değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır.

1. Saraybosna Eyâleti'nin gümrük gelirlerinin esası, nefis-i Saray olduğu için bura gümrüğünde giren ve çıkan mallar, her tüccar grubu için ayrı ayrı olarak hesap edilmiştir.

İhrac mallarında, Avusturya'ya gidenler ayrı olarak verildiği halde, Osmanlı şehirlerine gidenler toplu bir şekilde gösterilmiştir. Bunun da sebebi gittiği yerin çok kere işaretlenmemiş olmasıdır. Tablo I.'in ilk kısmı, Saray'dan giden mallara ayrılmış; müslüman (m), hristiyan (h) ve yahudi (y) tüccarın sayıları (t.s.) ile getirdikleri mallardan alınan gümrük resimleri (güm. res.) önce ayrı ayrı, sonra her aya âid toplamlar verilmek suretiyle gösterilmiştir.

Saray'a getirilen malların nerelerden geldiğinin tesbiti ise çok defa mümkün olabildiğinden, ticaretin daha fazla yapıldığı Avusturya, Rumeli ve Varoş ayrı ayrı gösterilmiş, geri kalanlar ise «diğer şehirler» adı altında ve götürülen mallara âid sisteme uygun olarak işlenmiştir.

Nihayet, defterin sağlam kısımlarından tesbit edilebilen Saray'a gelip giden tüccar sayısı ile gümrükten geçen malların tamamından alınan ve defter yekûnlarında ödendiği kayd edilen gümrük resmi miktarları belirtilmiştir.

Defterin istifade edilebilen kısımlarından çıkarılan rakamlara göre nefis-i Saraybosna gümrük gelirleri için ayrıca üç de grafik hazırlanmıştır. Bunlardan *birincide* a) gelen, b) giden mallardan alınan gümrük resmi tutarları, c) bunların toplamı ve d) defter yekûnlarının aylara göre bölünüşü; *ikincide* Saray'dan yapılan ihracatta, *üçüncüde* ise idhalâtta çeşidli gruplara mensub tüccarın payları, ödedikleri gümrük resmine uygun olarak (müslüman % 4, gayr-i müslim % 5, Avusturyalı % 3) gösterilmeğe çalışılmıştır.

2. Nefis-i Saraybosna dışında, Saray'a gelmeksizin idhal ve ihrac edilen malların gümrüklerinin alındığı kazalar ve bu kazalara bağlı merkezlerde alınan resimler de, yine aylara dağılışı prensibine uyularak ve defterdeki esas rakamlar alınmak şartıyla -ki zaten defterin bu kısımları tahribata uğramamıştır- verilmiştir. Tablo II'de nefis-i Saray'da, İstanbul vs. de gümrüğü alınarak getirilen mallardan ayrıca yük başına alınan gümrük tutarı olan 6 421 kuruş 20 para da kayd edilmiş ve son bir sütun açılarak her gümrükte 7 ay 11 gün içinde toplanan resim miktarı, toplam olarak gösterilmiştir. Sonda, Bosna Eyâleti gümrük gelirinin önce her ay için, sonra da 7 ay 11 günlük toplamı verilmiş (628 185 kuruş 1 para) ve nihayet bundan, aynı müddet içinde verilen maaş ve diğer masraflar tutarı olan miktar (46 850) çıkarılarak sâfi hâsılat (581 335 kuruş) bulunmuştur.

Bosna Eyâleti'nin 1253 mâlî yılına âid 7 ay 11 günlük sâfi gelirinin toplandığı gümrüklere göre bölünüşü ise ayrı bir grafik halinde (grafik IV) gösterilmiştir.

3. Bosna Eyâleti'nde, nefis-i Saray'dan sonra en çok geliri olan kaza İhlivne'dir. İhlivne'nin gümrük gelirinden başka haftada iki defa kurulan çeşidli pazarlarından *mürûriye* adı altında büyük gelir sağlanmaktadır. Mürûriye gelirlerinin aylara ve pazarlara göre bölünüşü Tablo II'de gösterilmiştir. Hangi pazarda hangi maldan, hangi ayda ne kadar resim

TABLE II

SARAYBOSNA VİLÂYETİ GAYR-İ SÂFİ GÜMRÜK HÂSILATI

(23 temmuz - 28 Şubat 1253)

Gümrükler	Temmuz		Ağustos		Eylül		Ekim		Kasım		Aralık		Ocak		Şubat		Toplam	
	kuruş	para	kuruş	para	kuruş	para	kuruş	para	kuruş	para	kuruş	para	kuruş	para	kuruş	para	kuruş	para
Nefs-i Saraybosna yük başına	72.478		52.409		56.178	20	57.189	10	55.793	20	54.860		55.494	30	404.403		6.421	20
Toplam															410.824		20	
İhlivne (=Livno)																		
Nefs-i İhlivne	5.665	02	4.316	28	3.117	32	4.000	28	2.821	28	3.440	37	2.756	18	26.119	14		
Grab pazarı	4.596	15	3.442	15	3.954	05	3.384	30	4.369	10	5.122	—	3.515	10	28.384	05		
Prolog »	5.486	03	4.982	20	4.352	10	4.131	20	4.825	20	8.126	—	4.715	—	36.618	33		
Yakova »	3.548	16	3.949	25	4.556	28	4.123	20	4.913	30	3.743	36	2.820	30	27.706	25		
Brusa »	833	35	1.392	05	1.199	25	1.044	30	1.895	—	1.757	—	1.817	30	9.940	05		
Nefs-i İhlivne »	1.735	—	1.345	30	1.289	30	1.240	15	1.470	30	1.652	20	1.190	20	9.924	25		
Toplam	21.864	31	19.429	03	18.470	10	17.975	23	20.295	38	23.842	13	16.815	28	138.693	26		
Yenipazar																		
Nefes-i Yenipazar	993		825	20	1.272		1.114		1.085	20	1.331		1.015	20	7.634	20		
Mitrovica	724	20	494	20	509	20	525	20	296		287		212	20	2.524			
Senica	871	20	897		909		521	20	506	20	166		164	20	4.036			
Yenivaros	620		438	20	143	10	181		254	20	116		107	20	1.860	30		
Yavor	612	20	845		1.022	20	1.191	20	910		935		832		6.348	20		
Toplam	3.820		3.498	20	3.856	10	3.533	20	3.052	20	2.835	20	2.332		22.928	10		
Derbend																		
Brod	3.976	36	3.626	30	3.408	20	4.171	20	4.248		4.302	20	2.829	20	27.565	20		
Bijeljina																		
Rača	1.177		1.721	20	1.491	20	1.387		1.235	20	1.178	15	1.288	20	9.479	15		
Gracanica	1.060		889		855		865	20	915		1.006		910		6.501			
Memlahateyn (Tuzla)																		
Brčko	952		911	20	1.084	25	863	35	688		766	26	756	10	6.022	36		
Srebrnica																		
Doboj	749		625		742		466	20	603		630		510		4.525	20		
İzvornik	146	14	250		250		250		250		250		250		1.646	14		
Toplam	106.224	01	83.359	13	86.337	35	86.702	28	87.081	18	89.671	14	81.186	28	628.185	01		
Maaş ve masraflar															46.850			
Bakiye															581.335			

alındığı -hayvanlarda baş, diğer mallarda kıyye veya yük- da ayrı bir tablo halinde (Tablo III) verilmiştir.

I. tablo ve bu tablodaki rakamları aks ettiren grafikler, her ne kadar 1253 mâlî yılının 7 ay 11 günlük gümrük gelirini tam olarak göstermiyorsa da hakikate yakın bir takım sonuçları göz önüne sermektedir.

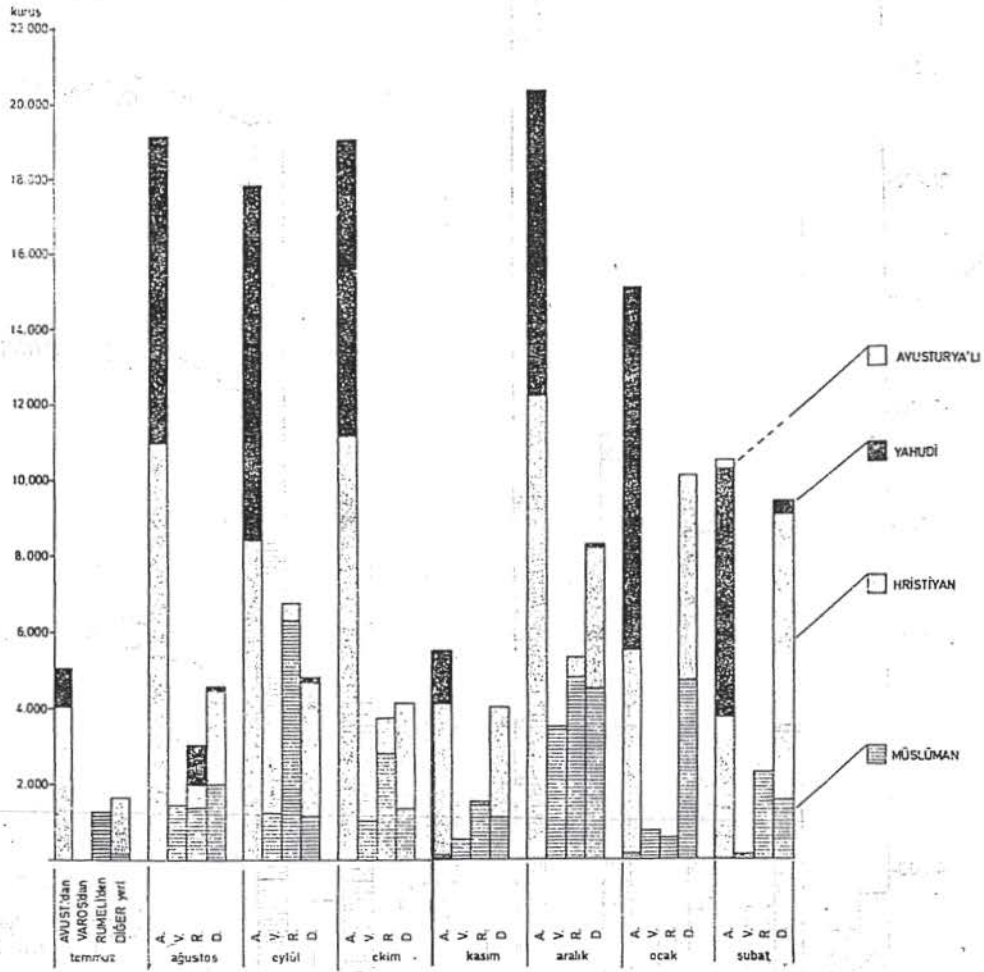
Bosna Eyaleti gümrük gelirlerinin daha uzun bir devrede nasıl bir gelişme gösterdiği ve ticârî faaliyetin seyrinin tam olarak tesbit edilebilmesi için ise hiç şübhesiz bu tip pek çok defterin mevcudiyetine ihtiyac vardır.

TABLO III

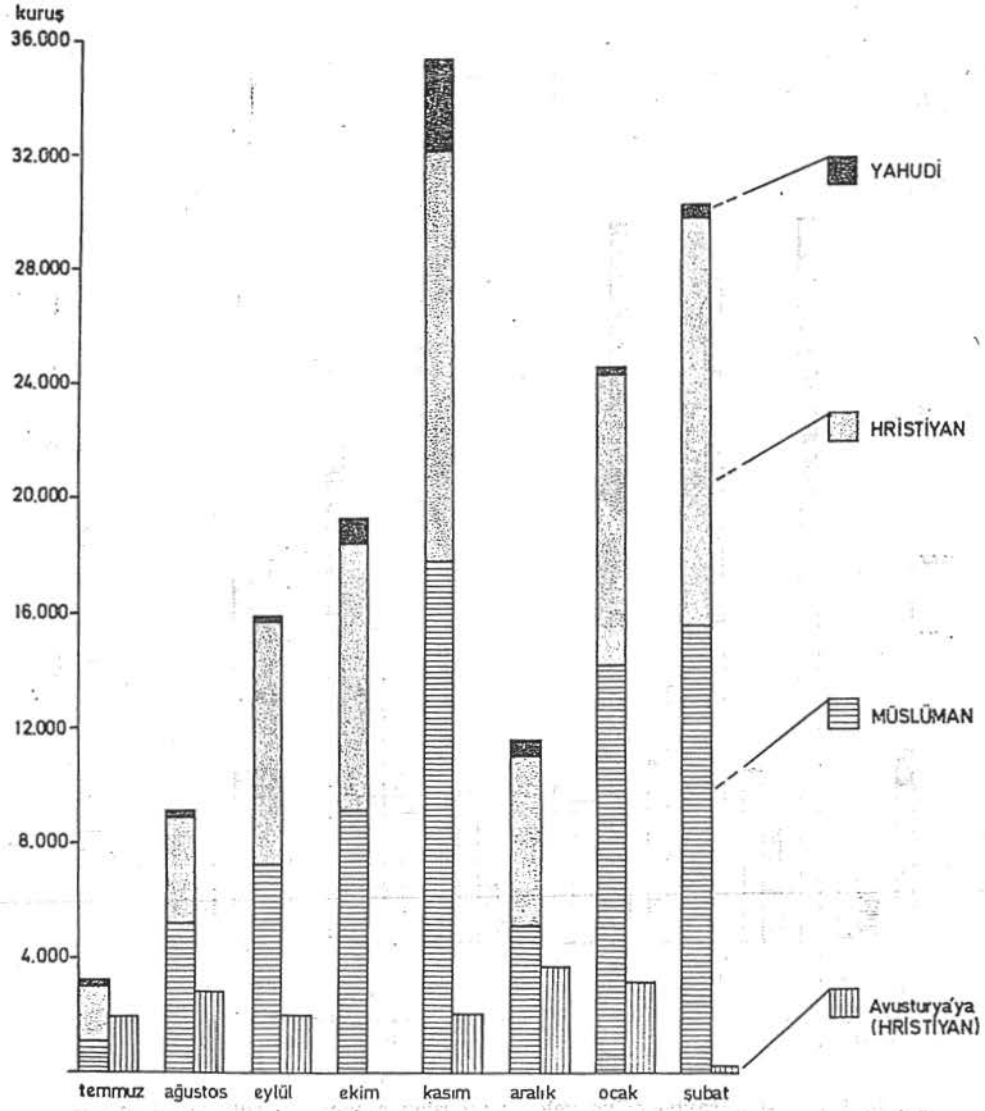
İHLİVNE KAZASI PAZARLARINDA ALINAN MÜRÜRİYE RESİMLERİ

Pazarlar	Aylar	SİĞİR	KOYUN	KUZU	AT-EŞEK	DOMUZ	HUBUBAT (yük)	RAKI (kıyye)	ŞARAP (kıyye)	TÜTÜN (kıyye)	SİRKE (yük)	KATRAN (yük)	DEMİR (yük)
GRAB	Cemâziyelâhır	11,5k.	65p/1,5k.	—	—	—	1k./2,5k.	—	—	—	—	—	—
	Receb	»	» /	—	—	—	» / »	—	—	—	—	—	—
	Şaban	»	» /	—	—	—	» / »	—	—	—	—	—	5k.
	Ramazan	»	» /	—	—	5k.	» / 3k.	—	11p.	6p.	—	3k.	»
	Şevval	»	» /	—	—	—	» / 2,5k.	1,5k. (yük)	—	—	—	»	2p. (kıyye)
	Zilka'de	»	» /	—	—	5k.	» / »	»	—	—	—	—	»
	Zilhicce	»	» /	—	—	7,5k.	» / 3k.	6p.	—	6p.	—	»	»
YAKOVA	Cemâziyelâhır	11,5k.	65p.	32p.	7,5k.	—	65p.	11p.	11p.	11p.	—	—	—
	Receb	»	»	—	—	—	»	»	—	—	—	—	—
	Şaban	»	»	—	—	5k.	104p.	»	—	6p.	—	—	—
	Ramazan	»	»	—	—	»	»	»	—	»	—	—	—
	Şevval	»	»	—	—	»	»	»	—	—	—	—	—
	Zilka'de	»	»	—	—	—	»	»	—	6p.	—	—	—
	Zilhicce	»	—	—	—	—	»	6p.	—	—	—	—	—
PROLOG	Cemâziyelâhır	11,5k.	65p.	32p.	7,5k.	165p.	3k.	—	—	—	—	—	—
	Receb	»	»	—	—	5k.	»	—	—	—	—	—	—
	Şaban	»	»	—	—	—	»	—	—	—	—	—	—
	Ramazan	»	»	—	—	5k.	»	—	—	—	—	—	—
	Şevval	»	»	—	—	»	»	—	—	—	—	—	—
	Zilka'de	»	—	—	—	»	»	—	—	—	—	—	—
	Zilhicce	»	—	—	—	—	»	—	—	—	—	—	—
BRUSA	Cemâziyelâhır	11,5k.	65p.	32p.	7,5k.	—	3k.	11p.	—	—	6k.	—	—
	Receb	»	»	—	—	—	»	»	—	—	—	—	—
	Şaban	»	»	—	—	—	»	»	—	—	—	—	—
	Ramazan	»	»	—	—	5k.	—	15k. (yük)	—	—	—	—	—
	Şevval	»	»	—	—	»	3k.	—	15k. (yük)	—	—	—	—
	Zilka'de	»	—	—	—	»	»	15k. (yük)	—	—	—	—	—
	Zilhicce	»	—	—	—	—	—	—	15k. (yük)	—	—	—	—
Nefs-i İHLİVNE	Cemâziyelâhır	130p.	20p.	—	130p.	—	1k.	—	—	—	—	—	—
	Receb	»	»	—	—	—	»	—	—	—	—	—	—
	Şaban	»	»	—	—	—	»	—	—	—	—	—	—
	Ramazan	»	»	—	—	5k.	»	—	—	—	—	—	—
	Şevval	»	»	—	—	—	»	—	—	—	—	—	—
	Zilka'de	»	»	—	—	—	»	—	—	—	—	—	—
	Zilhicce	»	—	—	—	—	»	—	—	—	—	—	—

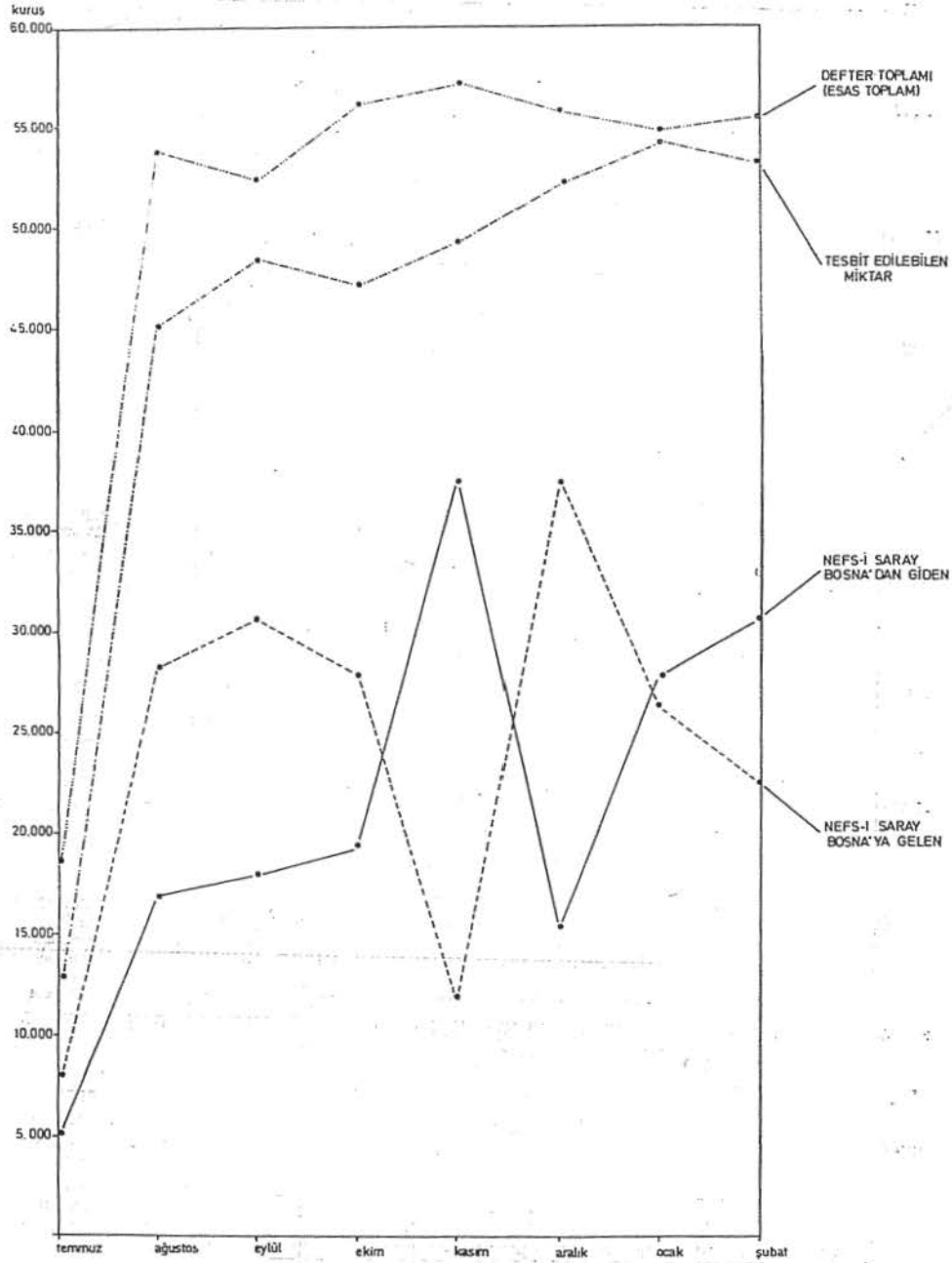
k = kuruş, p = parayı göstermektedir.

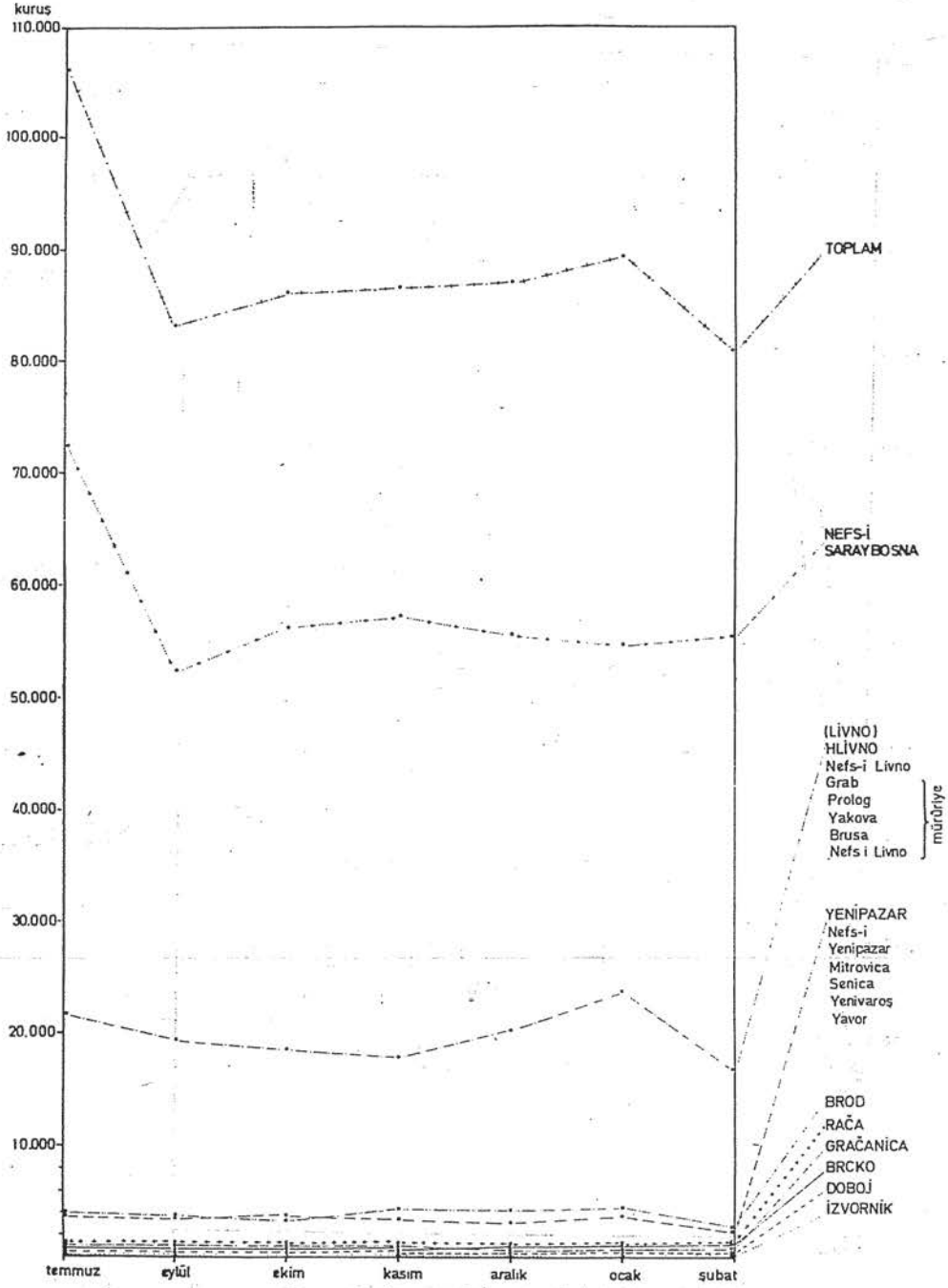
Grafik I. Nefs-i Saraybosna'ya gelen mallardan alınan gümrük resminin dağılışı

Grafik II. Nefs-i Saraybosna'dan giden mallardan alınan gümrük resminin dağılışı

Grafik III. 1253 yılında nefis-i Saraybosna'da alınan gümrük resmi.

Grafik IV. 1253 yılında Saraybosna eyâletinde alınan gümrük resimleri.